

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛЯ-МОВНИКА: ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

Путій Тетяна Миколаївна,
Запорізька обласна академія післядипломної педагогічної освіти,
м. Запоріжжя, Україна

Становлення системи підвищення кваліфікації вчителів залишається однією з малодосліджених сторінок історії освіти [8], що визначає актуальність цієї роботи, мета якої - окреслити тенденції взаємодії традиційного і нового в розвитку післядипломної педагогічної освіти вчителя-мовника на прикладі науково-педагогічної спадщини Л.А. Булаховського.

Формування системи підвищення кваліфікації вчителя в українській освіті почалося з 60-х рр. XIX ст. 16 березня 1874 р. був виданий спеціальний Циркуляр Міністерства народної освіти про організацію тимчасових педагогічних курсів для вчителів початкової освіти, а 5 серпня 1875 р. — Положення про тимчасові курси для вчителів і вчительок початкових народних училищ. У Циркулярі зазначалося, що метою запровадження є «поновлення знань учителів та їх вдосконалення» [10].

А. А. Ковальов, автор оглядової статті у часопису «Русская школа», зазначав, що на перших курсах підвищення кваліфікації в організаторів виникали сумніви не лише щодо належного освітнього рівня вчителів, але й щодо їх профпридатності. Рекомендувалося проводити письмові опитування, де потенційним слухачам необхідно було описати стан школи, методи викладання, які застосовуються ними на уроках, отримане виховання, стаж роботи, величину заробітної плати тощо. Зібраний матеріал мав слугувати основою для розробки лекцій. Курсистам влаштовували практику в гімназіях, де вони знайомилися з новітніми методами роботи. Також проводилися роз'яснення щодо облаштування, порядку і розкладу занять, дисципліни в класах та ведення шкільної документації [7, с. 76].

Необхідність запровадження вчительських курсів була зумовлена потребою у поновленні знань, поширенні передових методичних напрацювань, оволодінні найкращими практичними навичками викладання предметів. Обов'язковими для всіх категорій вчителів були курси з історії Російської державності та фізики. Після завершення курсів здавалися письмовий та усний звіти про виконану роботу [6]. Відвідувачі перших курсів зауважували їх певні недоліки, а саме: відсутність вікової диференціації слухачів; недостатнє врахування рівня педагогічного досвіду курсистів; нераціональна часова організація. Утім, архівні матеріали свідчать про те, що інтерес вчителства до системи підвищення кваліфікації з часом постійно зростав [8, с. 20].

Особливо гостро проблема підвищення кваліфікації вчительських кадрів постала в кінці 20-х років XX століття у зв'язку із завданням оновлення освіти та пропаганди нових принципів будівництва єдиної радянської трудової школи. Була проведена велика робота з адаптації вчителів до нових умов життя країни: з ідейно-політичного виховання і професійної перепідготовки, освоєння вчителями єдиних комплексних програм та ознайомлення їх з основами виробництва на заводах, в радгоспах і колгоспах. При цьому освітній рівень значної частини вчителів був низьким, навчально-матеріальна база слабкою [5, с. 183].

Вчителі-словесники, зокрема, скаржилися на малі тиражі методичних брошур, відсутність дидактичного матеріалу, збірників диктантів, вправ. Публікації методичних робіт П.А. Афанасьєва «Методика рідного язика в трудовій школі», Г.О. Винокура «Культура речи», О.М. Пешковського «Школьная и научная грамматика», «Наш язык», Н.Ф. Бельчикова і А.Б. Шапіро «Грамматика в школе для взрослых», А.Б. Шапіро

«Русский язык», «Самодиктанты и свободные диктанты» та ін. надавали практичну допомогу вчителям російської мови, сприяли підвищенню їх професійного рівня.

Активним учасником цього процесу був і Л.А. Булаховський – видатний лінгвіст ХХ ст., академик Академії наук УРСР, член-кореспондент Академії наук СРСР, директор Інститута мовознавства ім. О.О. Потебні АН УРСР. У 20-30 рр. на сторінках журналів «Російська мова в школі», «Шлях освіти», «Вісник освіти» та ін. він опублікував близько 70 робіт, в числі яких методичні статті, огляди, рецензії і т.д.

5 лютого 1939 р. відповідно до постанови «Про організацію в системі Наркомату освіти інститутів удосконалення вчителів» № 86 «для організації системної роботи з вчителями в галузі удосконалення педагогічних наук за фахом й оволодіння марксистсько-ленінською наукою» [11] у Києві та Харкові без відриву від виробництва було створено інститути удосконалення вчителів. Це стало важливим етапом у розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів: дозволило об'єднати кадри методистів, зосередити всю роботу з систематичного підвищення кваліфікації в єдиних центрах [5, с. 184].

Будучи професором Харківського університету, Л.А. Булаховський завідував кафедрою мовознавства Всеукраїнського заочного інституту народної освіти (ВЗІНО, потім ВПКП – Всеукраїнський інститут підвищення кваліфікації педагогів). Одним з пріоритетних напрямів його науково-педагогічної діяльності був пошук шляхів і засобів удосконалення кваліфікації вчителя-словесника. Про вимоги Л.А. Булаховського до глибини лінгвістичної і методичної підготовки вчителя середньої школи свідчить огляд методичної літератури, даний ним у часописі «Путь просвещения» (1924): «...У цьому огляді я маю намір зупинитися на деяких нових і знову перевиданих роботах, розрахованих на викладача рідної мови», а нижче автор розглядав праці з вступу до загального мовознавства та фонетики, нариси з синтаксису російської мови (М. Н. Петерсона); «Русскую речь» за редакцією Л. В. Щерби; книги «Руководство по истории русского языка» Є. С. Істріної; «Основы методики преподавания русского языка и литературы в трудовой школе, ч. II. Преподавание грамматики» М. С. Державіна та ін. [2]. Л.А. Булаховський був автором збірок лекцій для вчителів російської мови-слухачів курсів підвищення кваліфікації, надрукованих у 1928-1932 роках Всеукраїнським інститутом підвищення кваліфікації педагогів («Русский язык. 9 лекций», «Методика языка и литературы», «Основы языкознания» та ін.).

За **змістом** неодмінними складовими перманентного процесу фахового становлення вчителя мови Л. А. Булаховським визначалися:

– *розуміння словесником природи мовних явищ і прагнення до постійного розширення свого лінгвістичного кругозору.* Найкращий, найзразковіший підручник ніколи не забезпечує всіх потреб шкільної роботи, а надто тих її ступенів, коли пробуджується жива зацікавленість учнів, коли їхні вимоги збільшуються й вони справедливо вважають за своє право вбачати у викладачеві людину, яка дасть їм серйозну відповідь на запитання, що не може передбачити жодна програма. Так, наприклад, обізнаність шкільного вчителя у порівняльній методиці, на глибоке переконання вченого, не дозволить йому ступити на шлях невірних пояснень [с.128];

– *розширення загальної культури вчителя.* Л.А. Булаховський вважав помилковою думку про те, що вчитель-практик потребує для щоденної роботи тільки певної суми фахових знань, які він повинен передавати своїм учням. За таких умов чимало викладачів мови через певний час роботи втрачають смак до неї, і через це «не можуть вже бути вчителями живими, які б своє захоплення наукою передавали б і тим, кого вчать. Відсутність наукових інтересів суворо мститься на роботі вчителя її здерев'яненням» [3, с.127];

– *готовність вчителя бути новатором, активним творцем педагогічного процесу.* Не зважаючи на те, що не всі, кого випускає на вчительську роботу вища школа,

будуть авторами друкованих мовних підручників, теоретиками-методистами тощо; вчитель має бути готовий хоча б для елементів такої роботи [3, с.126];

– *підвищення рівня мовленнєвої культури*. Цьому аспекту професійної компетентності вчителя-мовника Л. А. Булаховський приділяв особливу увагу, стверджуючи, що не можна визнавати за підготовленого викладача людину, що повинна вчити інших, сама не володіючи елементарними мовними звичками та знаннями [3, с.130].

– *безперервність самого процесу* підвищення кваліфікації вчителя-мовника: «гігієна вчительської праці вимагає освіження новими враженнями та думками: мозок бо нормальної людини не може правильно жититися перетравлюванням засвоєного з давніх-давен; хто не запозичає, той дичавіє, – це закон культури й культурності» [3, с.127].

У 20-ті роки активно обговорювалась проблема поєднання форм і методів проведення занять. Л.А. Булаховський вважав активізацію слухачів, пошук форм та методів навчання, які активізують мислення, пізнавальну діяльність, мотивують слухачів, їхні комунікативні здібності одним із засобів досягнення ефективності навчання [3, с.131-132].

Реформування системи підвищення кваліфікації на рубежі ХХ-ХХІ ст. зумовлено зміною освітньої парадигми, а стратегія її переходу в нову якість визначається 3 стратегічними цілями: гуманізацією професійної життєдіяльності працівників сфери освіти; розвитком у фахівців здатності до вирішення інноваційних завдань, навчання їх новим способам вирішення традиційних задач; забезпеченням безперервності педагогічної освіти в умовах його варіативності і багаторівневості [5, с. 201].

Сьогодні необхідність безперервної освіти стимулюється розвитком наук і технологій, який постійно прискорюється, що призводить до феномену швидкого старіння знань та практичних технологічних умінь [4, с.]. Однак, пріоритетні цілі, поставлені концепцією безперервності перед освітою сучасної України, в більшості своїй аналогічні тим, що були проголошені Л.А.Булаховським на початку становлення інституту підвищення кваліфікації педагогічних працівників, а саме: збереження, розвиток позитивного відношення до освіти як цінності, готовність до подальшої освіти й самоосвіти, вміння самостійно ставити та вирішувати освітні проблеми, розуміння своїх дефіцитів знань та умінь на базі рефлексії та самопізнання; вміння шукати та самостійно аналізувати різноманітну інформацію [9, с. 28-29].

Так в період забезпечення сфери освіти методологією та практикою розробки засобів інформатизації та інформаційних технологій, оптимального їх використання вчителем вимога готовності вчителя бути новатором, активним творцем педагогічного процесу, заявлена Л.А.Булаховським, вимагає вирішення питання підвищення інформаційно-комунікативної компетенції як частини професійної компетентності вчителя-словесника.

Індикатором професійної компетентності вчителя, а вчителя мови особливо, й сьогодні є його мовленнєва культура. Не можна бути провідником культури, не будучи її носієм, який особисто її засвоїв на достатньо високому рівні. Особливо гостро вона постає в умовах близькоспорідненої двомовності. Як слушно зазначає Т. Г. Браже, «якщо ми хочемо, щоб наші діти добре говорили, слухали, читали і писали, а не списували, добре думали, ми самі повинні вміти добре говорити, вміти слухати, багато і глибоко читати, писати гарні тексти різних жанрів ...» [1, с.88]. Не можна бути провідником культури, не будучи її носієм, який особисто її засвоїв на досить високому рівні.

Традиційно запорукою ефективності післядипломної освіти є його практична спрямованість. Творчі задачі, які пропонуються вчителю мови, мають бути спрямовані на його адаптацію до умов викладання, які постійно змінюються, до вирішення нових завдань. За умови включення до освітньої діяльності вчителя відбувається актуалізація професійних знань та умінь вчителя; виникає адекватна самооцінка свого творчого потенціалу; накопичується досвід творчих рішень професійних задач, що збагачують, вдосконалюють професійну майстерність вчителя, підвищують якість навчання та виховання учнів [1, с. 66].

Таким чином, накопичений досвід підвищення кваліфікації вчителя-словесника є значущим для сучасного етапу його розвитку та дає підстави спиратися сьогодні не на протиставлення, а на продуктивне використання здобутків вітчизняних педагогів минулого.

Література

1. *Браже Т.Г.* Гуманитарная культура взрослых как андрагогическая проблема : Монография / Т.Г. Браже – СПб : СПбАППО, 2008. – 156 с.
2. *Булаховский Л.А.* Из новой литературы по русскому языку. [Обзор] / Л.А. Булаховский // Путь просвещения. – 1924. – № 1. – С. 191–196.
3. *Булаховський Л.А.* Підготовка викладача мови. / Л.А. Булаховський // Шлях освіти. – 1928. – № 4. – С. 125–132
4. *Вершловский С.Г.* Непрерывное образование : Историко-теоретический анализ феномена / С.Г. Вершловский – СПб: СПбАППО, 2008. – 167 с.
5. *Воронцова В.Г.* Гуманитарно-аксиологические основы постдипломного образования педагога : Монография / В.Г. Воронцова – Псков : Изд-во ПОИПКРО, 1997. – 421 с.
6. Журнал Министерства народного просвещения. — 1874. — Сентябрь. — СПб., 1874. — С. 111—115.
7. *Ковалев А. А.* Очерк возникновения и развития учительских курсов и съездов в России / А. А. Ковалев // Русская школа. — 1905. — № 12. — С. 76
8. *Левітас Ф., Дудар О.* З історії становлення системи підвищення кваліфікації вчителів в Україні (II половина XIX ст. – 1939 р.). – Режим доступа: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/osdys/2010_2/10lflkvu.pdf
9. *Матюшкина М.Д.* Социокультурные основания оценки качества современного образования: монография / М.Д. Матюшкина – СПб.: СПбАППО, 2009. – 160 с.
10. *Фальборк Г.* Настольная книга по народному образованию / Г. Фальборк. — Т. 2. — СПб., 1901. — С. 1473—1479.
11. ЦДАВО України, ф. 2, оп. 7, спр. 81, арк. 161, 162.